

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ РАДІАЦІЙНОГО ЗАБРУДНЕННЯ

© Скибінська З.М., Скибінський О.С., 2006

Подано характеристику екологічних та економічних наслідків радіаційного забруднення України внаслідок аварії на ЧАЕС. Розглянуто, як державні суб'єкти управління розв'язують проблему Чорнобильської катастрофи, а також здійснено аналіз законодавчої та розпорядчої баз з ліквідації наслідків аварії. Визначено позитивні та негативні моменти змістовної спрямованості виданих законодавчими і виконавчими органами влади актів. Встановлено стадію процесу прийняття рішення про купівлю радіозахисних продуктів. Проінформовано окремі групи населення про лікувальні здатності продуктів харчування з радіопротекторними властивостями за результатами власного маркетингового дослідження. Виокремлено причини відмови від споживання радіозахисного харчування певних груп респондентів.

In the article description of ecological and economic consequences of radiation contamination of Ukraine is given as a result of Chernobyl wreck. It is considered state subjects of management of Chernobyl catastrophe problem decision and also the analysis of legislative and prescriptive base is carried out from liquidation of wreck consequences. Defined positive and negative moments in content orientation given out by the legislative and executive bodies powers of acts. The stage of process of radioprotective products purchase decision-making is set. Separate groups of population informing about the medical capabilities of food stuffs with radioprotective properties is given as a result of own marketing research. Reasons of refusal of certain groups of respondents from radioprotective feed consumption are selected.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Особливості та масштаби аварії на Чорнобильській АЕС зумовили необхідність розв'язання надзвичайно складних проблем, пов'язаних із радіаційною безпекою населення. Дослідження проблеми забруднення навколишнього середовища, а через нього і людства носить системний характер. У такий же системний спосіб повинно бути організоване забезпечення людини від шкідливого впливу різного виду забруднювачів, а основне визначені системи управління процесами ліквідації наслідків радіаційного забруднення. Категорією управління, значною мірою, пояснюється причина нестачі належних фінансових, матеріальних, наукових ресурсів, нераціонального їх використання, спрямування та розподілу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за проблемою. Незважаючи на об'єктивну необхідність вирішення проблеми ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, оздоровлення населення України, а також те, що медичний аспект проблеми обговорюється науковцями уже понад 20 років, економічному аспекту, а саме – управлінню процесами ліквідації наслідків радіаційного забруднення належної уваги не приділялось. У попередніх публікаціях започатковано розгляд можливості часткового вирішення проблеми шляхом споживання продуктів харчування з радіопротекторними властивостями (ПХРПД), використання засобів радіопротекції, застосування концепції маркетингу розвитку ринку товарів з радіопротекторними властивостями, проте категорія управління в контексті радіаційного забруднення піднімається вперше.

Цілі статті. Вважають, що управління полягає у впливі однієї особи чи групи осіб на інших для спонукання дій, що відповідають досягненню мети [2, с. 23]. Отже, процедура управління прінагідна не лише для колективів людей, систем, машин, а й для управління державою, її

окремими сферами, складовими. Цілком логічно розглядати ускладнену аварією на ЧАЕС ситуацію в навколишньому середовищі (грунти, ліси, водні басейни, повітря, а також живі організми – люди, свійські та дикі тварини) як складову, для якої необхідна процедура управління. Об'єктом управління, в контексті вирішення чорнобильської проблеми, будуть фінансові і матеріальні ресурси, кадри фахівців, виробничі та торговельні підприємства і саме довкілля, оскільки об'єкт управління в літературі трактують як елемент (група елементів) системи управління, який змінює свою поведінку під впливом суб'єкта [16, с. 12].

Виклад основного дослідження. Навколишнє середовище після Чорнобильської катастрофи характеризувалося такими показниками. В атмосферу було викинуто майже 4 тонни уранового палива U235 і продуктів його розпаду [15, с. 10]. Це найбільша в історії людства екологічна та техногенна катастрофа. За міжнародною шкалою оцінок подій на АЕС Чорнобильська катастрофа кваліфікується як аварія найвищого (сьомого) рівня. За останні 16 років у вчених було достатньо часу для того, щоб оцінити деякі короткотривалі медичні наслідки, проте цей термін занадто малий для того, щоб осмислити масштаби трагедії народу України у всіх її аспектах, і передусім в генетичному і економічному.

В Україні аварія мала безпрецедентні за обсягами та різносторонні за сапрямуванням наслідки. Різносторонність їх у тому, що вони глибоко видозмінили великої структури економічного, соціального та політичного життя, негативно вплинули на здоров'я значної кількості населення України і довкілля. Площа забрудненої зони в Україні досягла 54,6 тис. км². Загальна площа забруднених внаслідок аварії на ЧАЕС лісів – 4,4 млн. га. Загальний рівень радіації, викинутої в результаті аварії, становив 50 млн. кюрі, що приблизно дорівнює показнику, який був би досягнутий за одночасного вибуху 500 атомних бомб, що дорівнюють за потужністю атомній бомбі, скинутої на м. Хіросіму [17, с. 38].

Крім 30 осіб, що загинули безпосередньо після аварії, із 134 осіб, уражених гострою променевою хворобою, кількість людей, здоров'я яких було підірвано в результаті катастрофи, перевищило 3,2 млн. З них 1,1 млн. – діти, яких потім взято на державне забезпечення. Більше 75 тис. осіб стали інвалідами [15, с. 3]. Спостерігається тенденція до зростання кількості осіб, віднесених до 1 категорії, тобто інвалідів, захворювання яких пов'язано з Чорнобильською катастрофою. Якщо 1991 року їх було близько 2 тисяч, то сьогодні їх уже 90415 [17, с. 42]. Відповідно зростають бюджетні видатки на забезпечення їхніх пілг. Загалом внаслідок аварії на ЧАЕС в Україні постраждало майже 7 % населення, а його приріст виявився у 3 рази нижчий, ніж загалом у СНД [4, с. 55].

Усю територію України, забруднену радіацією, поділено на чотири зони: відчуження, безумовного (обов'язкового) відселення, гарантованого добровільного відселення та посиленого радіоекологічного контролю. До цих зон віднесено 2293 населених пункти дванадцяти областей (Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська). А загалом, залежно від ступеня забрудненості повітря, води і землі, всю територію України поділяють на такі території: екологічного лиха, надзвичайно забруднені, дуже забруднені, забруднені, помірно забруднені та умовно чисті (рис. 1).

Пристосувавши розподіл території України (рис. 1) до розподілу, здійсненого за ознакою радіаційного забруднення, можна запропонувати наступне: помірно забруднені та забруднені території утворюють четверту зону забруднення; дуже забруднені – третю; надзвичайно забруднені – другу; екологічної біди та екологічної катастрофи – першу. Умовно чисті території викликають дещо менший інтерес з точки зору радіаційного забруднення, оскільки їх площа, як бачимо із рисунка, є незначною.

Площа територій 4-ї зони посиленого радіоекологічного контролю України є найбільшою з-поміж інших зон і становить 50,0 % від загальної площі забрудненої території держави (табл. 1). Вона охоплює 1290 населених пунктів, що становить 56,3 % від загальної їх кількості у всіх чотирьох зонах. На ній проживає 71,8 % населення підконтрольних зон та 68,89 % дітей віком до 14 років.

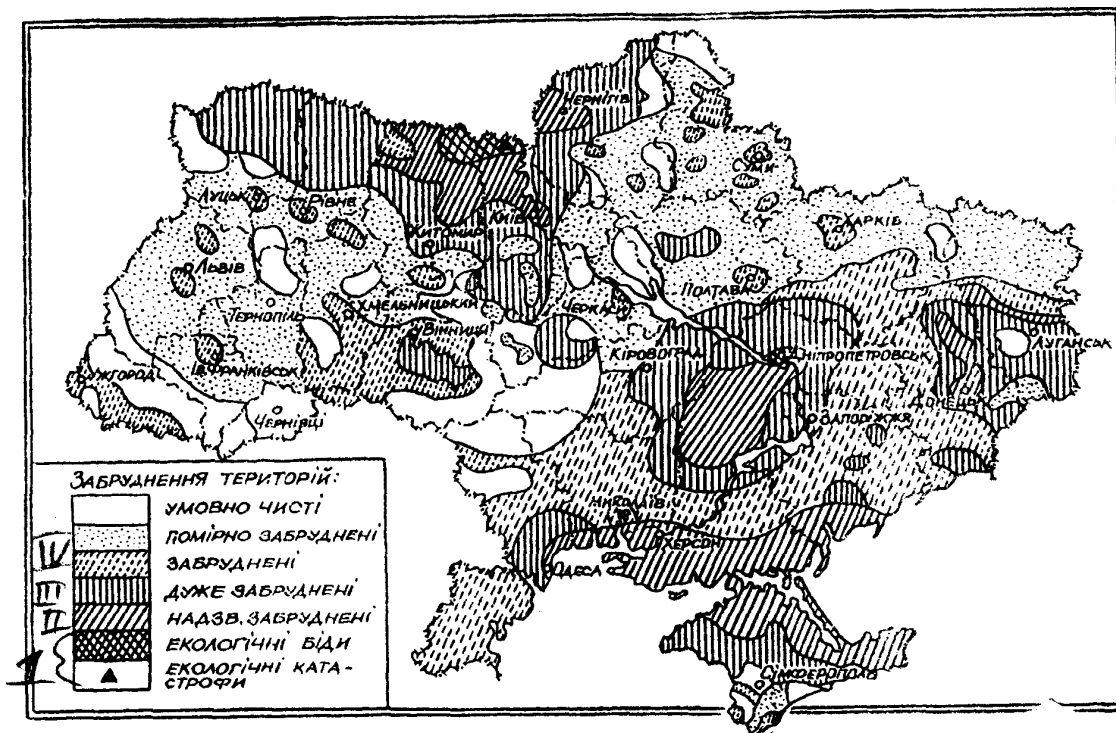

Рис. 1. Забрудненість території України [1, с. 297]

Така характеристика 4-ї зони дає можливість мати повне уявлення про її територію, чисельність населення, а також вагу серед інших територій. Зрозуміло, що оскільки ця зона є найчисельнішою і найбільшою, то будь-які заходи із вирішення чорнобильської проблеми стосуються її більшою мірою, однак ні в якому разі не можна нехтувати рештою забрудненої території, адже вона становить інших 50 % території. А з врахуванням того, що 1–3 зони є більш забрудненими, то вони, навпаки, вимагають більше уваги з боку державних органів влади, чії дії повинні орієнтуватись на оздоровлення людей, дезактивацію території тощо.

Таблиця 1

Наслідки радіоактивного забруднення території України

Показник	Одиниця виміру	Територія забруднення								
		всього, к-ть	в тому числі за зонами							
			перша		друга		третя		четверта	
			к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Площа території	км ²	53454	2122	4,0	2003	3,7	22619	42,3	26710	50,0
у т.ч. лісів	км ²	25357	1058	4,2	1315	5,2	14194	56,0	8790	34,6
Кількість населення	тис. осіб	2291,93	0,21	0,01	9,04	0,39	637,23	27,8	1645,54	71,8
у т.ч. дітей до 14 років	тис. осіб	488,69	0	0	1,87	0,38	150,16	30,73	336,66	68,89
Кількість населених пунктів	одиниць	2293	76	3,3	92	4,0	835	36,4	1290	56,3

Примітка. Складено на основі даних МНС України.

Перша зона забруднення, екологічної біди та екологічної катастрофи охоплює найменшу кількість населених пунктів, однак площа її території перевищує відповідний показник другої зони (2122 та 2003 км² відповідно). Проте друга зона відрізняється більшою лісистістю – 5,2 % від

загальної кількості лісів забруднених зон. Територія першої зони заселена переважно самоселами, людьми, які не змогли вжитися на місці, куди їх було відселено, не змогли пережити психологічний стрес переїзду, або ж людьми старшого віку, які бажають провести решта свого життя на рідній землі.

Отже, розглянувши об'єкт управління проявляється потреба у розгляді іншого елемента управління, потрібного для його впорядкування, тобто суб'єкта. Під суб'єктом управління розуміють елемент (групу елементів) системи, який своїми свідомими чи неусвідомленими діями (поведінкою) або бездіяльністю впливає на об'єкт управління [16, с. 605]. Очевидно, що в масштабах держави суб'єктом управління будуть виступати законодавчі і виконавчі структури влади. На рис. 2 показано суб'єкт управління стосовно вирішення проблеми Чорнобильської катастрофи в Україні.

Як бачимо з рис. 2, в Україні відсутній єдиний орган, який здатен був би вирішити проблему Чорнобиля, однак це є не доцільно, адже єдиний орган не зможе вирішити безліч проблем, пов'язаних із наслідками аварії. Спостереження за екологічним станом здійснюють 4 міністерства і 3 комітети ВРУ, які, окрім цієї діяльності, здійснюють безліч інших, що ймовірно знижує якість їх роботи. На поточний момент в Україні склалась ситуація, за якої існує безліч джерел забруднення довкілля різними галузями виробництва, радіонуклідами що довго живуть, які потрапили в оточуюче середовище внаслідок аварії на ЧАЕС, а разом з тим існують різного роду відомчі служби, які покликані здійснювати контроль забруднення, внаслідок чого ефективність контролю недостатня.

Рис. 2. Державні суб'єкти управління вирішення проблеми Чорнобильської катастрофи

Як на національному, так і на місцевих рівнях, відсутня єдина система контролю забруднення довкілля і людини, що, на наш погляд, не дає змогу ефективно організовувати, управляти та контролювати екологічну безпеку в країні. Не ефективно використовуються навіть ті незначні бюджетні кошти, які виділяються на подібні цілі. Враховуючи стан радіаційної забрудненості України, необхідність підвищення ефективності роботи, аналізу екологічної ситуації, все-таки доцільно було б створити єдиний контролюючий державний орган, який би займався лише радіаційною безпекою країни та пошуком способів її підвищення.

Ретроспективний аналіз показує, що людство застосовувало різні системи управління – ринкову, авторитарну, командно-адміністративну тощо. Без сумніву, у перші роки після Чорнобильської катастрофи у радянський період розвитку економіки і суспільства панувала командно-адміністративна система управління. Це підтверджують і зміст, і назви деяких постанов законодавчих і виконавчих органів влади та особливо їх концепції.

Наприклад, відразу після аварії на ЧАЕС 1986 року було прийнято одну з чотирьох, постанову "Про умови оплати праці і матеріального забезпечення робітників підприємств і організацій зони ЧАЕС" №524-156 було прийнято органами влади СРСР вже 07.05.86., тобто за кілька днів після катастрофи (табл. 2). Однак ця постанова стосувалася більшою мірою працівників ЧАЕС та ліквідаторів наслідків аварії. В ній обумовлювалися умови оплати праці за підвищеним тарифом, умови надання безкоштовного харчування, путівок на оздоровлення тощо. Тоді як першу постанову "Про покращання матеріального становища населення, що мешкає в населених пунктах з обмеженим використанням сільськогосподарської продукції місцевого виробництва у зв'язку з аварією на ЧАЕС" № 316-12 РМ УРСР було прийнято лише 03.09.86., тобто майже через три місяці після катастрофи. У ній визначались розміри виплат постраждалим (30 рублів в місяць на кожного громадянина), безкоштовне утримання дітей в дитсадках та школах, забезпечення постраждалих "чистими" продуктами харчування та організація торгівлі ними, розширення виробництва засобів індивідуальної дозиметрії тощо.

Таблиця 2

**Законодавча і розпорядча бази
з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи в Україні у 1986–2003 рр.**

Роки	Тип документа						Разом	Орган, який видав				
	Закон ВРУ	Указ	Постанова	Наказ	Розпорядження	Інші		Кабмін	Верховна Рада	Президент	МОЗ	Інші
1986–1990	–	1	17	–	–	1	19	9	5	–	–	5
1991–1995	9	7	95	7	26	29	173	75	33	9	1	55
1996–2000	9	53	102	45	26	57	292	98	25	58	14	97
2001–2003	7	38	51	19	17	29	161	38	21	41	6	55
Разом	25	99	265	71	69	116	645	220	84	108	21	212

Примітка. Складено за даними www.rada.gov.ua.

Проте в подальших постановах, наказах, указах, інших законопроектах впродовж усього поставарійного періоду і до поточного року вказувалось на несвоєчасне забезпечення населення продуктами харчування, недостатню кількість наявних дозиметричних та радіометричних приладів, неповне виконання розпоряджень Уряду, недотримання вимог, зниження контролю за виконанням зобов'язань виконавчими органами тощо.

Аналіз табл. 2 говорить про негативні ознаки командно-адміністративної системи, об'єктивно-суб'єктивні стосунки за якої втілюються в плідному поширенні постанов, указів,

законів, розпоряджень та інших документів. Вони сковують ініціативу на місцях, перешкоджають творчим пошукам, залученню широкого кола суб'єктів до роботи на вигідних для них засадах. Про це переконливо свідчать дві однойменні постанови КМ України, що прийняті протягом трьох років (у 2000 і 2003 роках) [10, с. 103]. Причому, чим далі від події, тобто катастрофи, тим їх більшає. Правда, зменшення постанов Кабміну та Верховної Ради супроводжується одночасним збільшенням документів в категоріях “інші органи”, тобто новостворених міністерствах. Табл. 3 дає уявлення про змістовну спрямованість виданих законодавчими і виконавчими органами влади актів.

Отже, з табл. 3 зрозуміло, що частка законопроектів, інших документів за спрямованістю “кадрові питання” становить 22,17 % і переважає над часткою документів за спрямованістю, визначеною у пунктах 1 і 2 (13,02 і 7,29 % відповідно). Найбільша частка (41,24 %), належить графі „інші”, з чого можемо зробити висновок про те, що існує безліч проблем, пов'язаних із аварією на ЧАЕС, які вирішують відповідні вузькоспеціалізовані відомства. Негативно показовим виявився той факт, що лише 1,09 % документів присвячено науковим дослідженням та технологічним рішенням, оскільки існує необхідність дослідження етиології проблем та способів, можливостей їх вирішення, особливо в частині захворювання населення внаслідок аварії на ЧАЕС.

Таблиця 3

**Структура змісту законів,
розпорядчих актів органів влади України, прийнятих у 1986–2003 рр.**

№ з/п	Спрямованість, зміст законів, актів	Кількість, одиниць	Частка, %
1	Наукові дослідження, технологічні рішення	7	1,09
2	Нагородження	15	2,32
3	Звіти, документи контролю	24	3,72
4	Посилення заходів із охорони здоров'я, санаторно-курортне лікування	47	7,29
5	Переселення населення, будівництво житла, правовий режим території	59	9,15
6	Поліпшення умов праці, матеріального стану, захист населення, компенсації	84	13,02
7	Кадрові питання	143	22,17
8	Інші	266	41,24
Разом		645	100

Зауважимо, що в основу цих рішень, спрямованих на підвищення ефективності системи з огляду якраз на суб'єктивно-об'єктивні зв'язки, тобто стосунки між керівною і керованою системами, переважно покладено:

- підвищення грошових доходів населення у вигляді щомісячних виплат;
- надання санаторно-курортних путівок постраждалим з метою оздоровлення;
- оздоровлення і лікування дітей та їх виїзди за кордон (наприклад, на Кубу, в Австрію та інші країни);
- вирішення проблем, пов'язаних із переселенням громадян;
- соціальний захист населення;
- пільги абітурієнтам, які проживають на забрудненій території;
- залучення до вирішення проблеми фахівців, державних діячів на парламентських слуханнях тощо.

Відзначаючи позитивний вплив заходів, накреслених у цих директивно-розпорядчих державних документах і реалізованих під час їх виконання, все ж відмітимо їх негативні моменти, такі, що насправді не сприяють раціоналізації стосунків суб'єктів управління з об'єктами:

- більшість актів були спрямовані насамперед на вирішення дотичних, а не прямих проблем, пов'язаних із здоров'ям людини. Пільги при поступленні у вищий навчальний заклад є важливим заходом, але доки дитина доживе до цього віку і скористається цією пільгою, вона, із-за недостатнього і несвоєчасного втручання держави, може мати зовсім зіпсоване здоров'я;

- вони не мали масового характеру, за винятком грошових виплат, розмір яких залежав від зони радіаційного забруднення проживання. Такі виплати настільки “з’їдали” бюджет, що були згодом відмінені;
- сприяли можливості використання чорнобильських доплат людьми не за призначенням, тобто не для виведення радіонуклідів і не для поліпшення здоров’я, а на інші цілі (розваги, придбання товарів культурно-побутового призначення тощо) та навіть на придбання і споживання товарів, здатних збільшувати сумарну дозу як внутрішнього, так і зовнішнього опромінення (куріння);
- орієнтовані на застосування оздоровчих заходів для невеликої кількості людей, тоді як порівняно велика маса потенційних споживачів залишалася без допомоги. Наприклад, тільки на перельоти „Україна – Куба” та в інші країни витрачено стільки коштів, за які можна було б здійснити ефективніші, з розрахунку на одного потерпілого заходи. Вартість спонсорської допомоги на фрахтування чартерних рейсів повітряних суден можна було б використати інакше, результативніше;
- за період 5 років (1991–1996 рр.) прийнято три концепції, які відрізняються за назвами, але по своїй суті спрямовані на вирішення однієї проблеми.

Серед позитивних, ефективних рішень, тобто взаємодії суб’єкта та об’єктів управління, варто назвати:

- оплату санаторно-курортного лікування мешканців забруднених територій [13];
- залучення установ і закладів НАН України до вирішення проблеми Чорнобильської катастрофи [12];
- звільнення від сплати ПДВ робіт з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи [7];
- компенсацію вартості продуктів харчування для постраждалих від Чорнобильської катастрофи [11];
- заходи з поліпшення медичного обслуговування громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи [14].

Необхідно зазначити, що значна частка виділених з бюджету коштів використовувалась не за призначенням. А тому і не дивно, що з кожним роком кількість фондів, організацій та постраждалих збільшувалась, а достатнього ефекту не було. Крім того, існувало істотне недофінансування вирішення чорнобильських проблем. Наприклад, на здійснення протирадіаційних заходів за розділом бюджетної класифікації 3201220 “Радіологічний захист населення та екологічне оздоровлення середовища” у Державному бюджеті на 2003 рік передбачено 12 млн. грн. (потреба становить 125 млн. грн.), у першому півріччі поточного року було профінансовано лише 582 тис. грн., або близько 5 %. Зрозуміло, що за таких підходів досягнення повного фінансування антирадіаційних заходів, а отже, використання хоча б частини передбачених бюджетом коштів на оздоровлення та профілактику захворювань, спричинених радіацією, мало ймовірно. Населення вимушене самостійно вишукувати матеріальні засоби для поліпшення здоров’я.

Усе це зумовлює необхідність застосування наукових засад вирішення проблем наслідків Чорнобильської катастрофи. Зокрема, застосування нового підходу управління, тобто зв’язків суб’єктів управління з об’єктом. Ним, за визначенням науковців, є менеджмент, під яким розуміють цілеспрямовану дію на колектив працівників або окремих виконавців з метою виконання поставлених завдань та досягнення визначених цілей [6, с. 6]. Погляди вчених на менеджмент більшою мірою збігаються, однак одні визначення є придатними для широкого застосування (як вищенаведене), а інші, – навпаки. Зокрема, деякі науковці розуміють під цим терміном вміння досягати поставлених цілей, використовуючи працю, інтелект, мотиви поведінки інших людей або ж функцію управління людьми в різноманітних організаціях [8, с. 5]. Ще інші ототожнюють менеджмент із управлінням [2, с. 23]. Із такою синонімізацією термінів, особливо в контексті вирішення проблеми ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, можна не погодитись, адже управління є більш загальним поняттям і може стосуватися автомобіля, конвейера, а також включати в себе менеджмент як ціленаправлений вплив суб’єкта на об’єкт управління, зорієнтований на досягнення певної мети, а не цілого ряду цілей. Так, Загородній А.Г. розрізняє кредитний та фінансовий

менеджмент, суть, зміст та завдання яких відрізняються з врахуванням сфери діяльності [5, с. 262]. А Войчак А. В. відмічає існування менеджменту персоналу, менеджменту виробництва та особливо, що нас цікавить, маркетингового менеджменту [3, с. 28]. З огляду на предмет дослідження останній викликає найбільший інтерес, однак не доводиться сумніватися і в тому, що виконання визначених функцій сучасного менеджменту (визначення цілей, планування, рішення, організування, оперативне регулювання, мотивування, контролювання) дасть змогу посприяти вирішенню проблеми Чорнобильської катастрофи [16, с. 208].

Якщо звернутися до розгляду моделі поведінки споживачів (рис. 3), розглянутих вище функцій менеджменту, процесу його технології, підгрунтя маркетингу, яким є комунікація, передачі інформації (від виробника до споживача, від адміністративно-розпорядчих органів до виконавців і в зворотному напрямі), то цілком зрозуміло, чому із-за високої нагальності потреби в радіозахисних продуктах, населення, яке проживає на забруднених територіях, ця потреба поки що навіть не пройшла стадію усвідомлення.

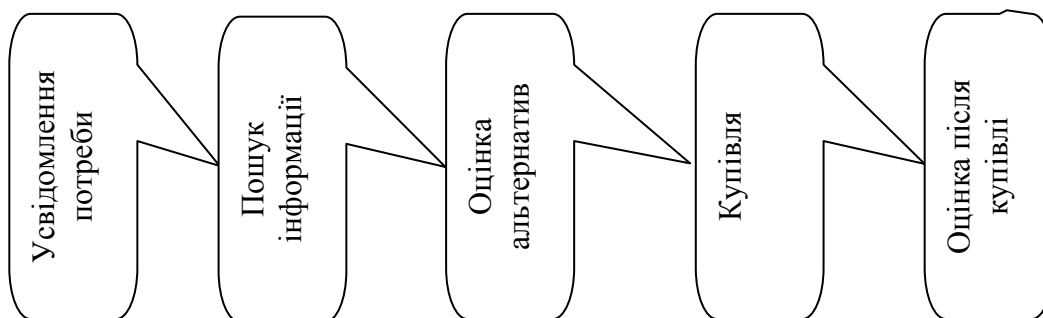

Рис. 3. Схема процесу прийняття рішення про купівлю споживачем [18, с. 43]

Це можна пояснити так:

- суб’єкт управління на державному рівні (його структури (міністерства, комітети)), очевидно, не визначив ПХРПД як засіб ефективного виведення радіонуклідів із організму людини і не ініціював налагодження промислового їх виробництва;
- суб’єкт управління (міністерства, комітети) не ініціював як передачу достатньої інформації на адресу потенційних споживачів, можливих виробників і торговельних підприємств про лікувальні здатності ПХРПД (рекламні та інші заходи), так і збору інформації від них, або не вживав достатніх заходів з цього приводу;
- потенційні споживачі ПХРПД, не будучи проінформованими про ці продукти, звісно, не усвідомлюють потреби в них і тим більше не проявляють попиту.

Міркування щодо недосконалості зв’язків суб’єкта і об’єкта управління, нестачі інформації підтверджуються даними опитування респондентів. Питання анкети сформульоване в альтернативному плані – “так”, “ні” та “не задумувався над цим”. Відповіді на нього подано в табл. 4.

За даними табл. 4 можна зробити висновки про те, що незважаючи на тривалий період після Чорнобильської катастрофи (близько 20 років), велика частина респондентів, особливо третьої зони (27,4 %), нічого не знає про ПХРПД. А 50 % респондентів першої зони забруднення не задумувались над цим питанням. Така байдужість населення, особливо найбільш небезпечної для проживання території України, парадоксальна. Хоча її можна пояснити, по-перше, низьким матеріальним становищем; по-друге, сконцентрованою на лікуванні вже проявлених серйозних захворювань (онкологічного характеру), а не на їх профілактиці; по-третє, відсутністю комунікативного впливу суб’єкта управління на його об’єкт (реклама, пропаганда). Позитивним є факт поінформованості більшості респондентів другої, третьої, четвертої зон (80,0; 64,8 та 72,0 відповідно) про наявність ПХРПД, які за усвідомлення потреби в них пропускають проходження другого етапу прийняття рішення про купівлю – пошук інформації та перейдуть до наступного – оцінка альтернатив (рис. 3). Приблизно однакова частка респондентів чоловічої та жіночої статі

знають про лікувальні здатності ПХРПД (68,4 та 67,8 % відповідно). Однак вдвічі більша частина жінок порівняно із чоловіками не задумувалась про ці продукти. Зрозуміло, будучи зайнятим на роботі чи вдома жінкам, так само, як і чоловікам, не вистачає часу на пошук інформації про ПХРПД чи навіть на те, щоб задуматись про їх існування. З огляду на це рекламні звернення повинні бути використані у всіх сферах життя суспільства (транспорт, магазин тощо).

Таблиця 4

Інформованість окремих груп населення про лікувальні здатності ПХРПД

Група респондентів		Інформованість респондентів про існування продуктів харчування, здатних виводити радіонукліди, %		
		інформований	неінформований	не задумувався над цим
Рівень забруднення території проживання	1 зона	25,0	25,0	50,0
	2 зона	80,0	10,0	10,0
	3 зона	64,8	27,4	7,8
	4 зона	72,0	12,0	16,0
Стать	чоловіча	68,4	23,7	7,9
	жіноча	67,8	17,7	14,5

Не варто нівелювати факти нестачі інформації на ринку лікувально-профілактичних продуктів харчування. Експерти ООН, котрі спеціалізуються на чорнобильській тематиці, стверджують, що якщо населенню України призначено загинути, то не від радіації, а від дезінформації [9, с. 38–39]. Основні висновки комісії ООН:

- переселення населення із постраждалих регіонів занапастило набагато більше людей, аніж, власне, радіоактивне опромінення. Воно зруйнувало місцеві громади, родини, призвело до безробіття, депресій і хвороб, що викликані стресом;
- пільги, відпустки, продовольча і медична допомога, що їх отримують жертви Чорнобиля, зробили їх залежними від держави та виховали в них почуття фаталізму та песимізму;
- відсутні міжнародно-визнані свідчення щодо підвищення частоти захворювання лейкозом серед постраждалого населення, а також статистичні дані щодо інших онкозахворювань.

Додатковим аргументом про відсутність належної інформації у вирішенні проблеми очищення організму людини від радіонуклідів є відповіді респондентів на питання про причини неспоживання ПХРПД. Акцентами в питанні не на купівлі, а на споживанні ми мали на меті виявити таке байдуже ставлення до ПХРПД не тільки в процесі їх купівлі, а й споживання вирощеного на присадибних ділянках. Проте опосередковано ми все ж отримали інформацію і про причини відмови від придбання цих продуктів у магазинах (табл. 5).

Кожен із варіантів відповідей по своїй суті засвідчує нехтування інформацією в процесі вирішення проблеми Чорнобильської катастрофи в частині виведення радіонуклідів із організму людини. Ті 17,7 % респондентів, які не споживають ПХРПД через сумнів в їх ефективності, характеризує не лише споживача, загальний медичний і недостатній культурний розвиток, але й державу, органи управління, які не змогли переконати споживачів у доцільності споживання ПХРПД, причому найдешевшого, найбезболіснішого для споживача способу виведення радіонуклідів. До того ж цей метод робить споживача незалежним від лікарів, санаторіїв, дискомфорту, пов'язаного із переїздами.

Група інших причин “нема або несистематичний продаж, вузький асортимент” також свідчать про одне і те саме: відсутність інформації, але вже іншого характеру, зворотного, від споживача до виробника. Спостереження свідчать, що наявний асортимент ПХРПД не можна назвати вузьким, однак, оскільки це є продукти різних товарних груп, вони представлені на різних полицях магазину, а не так, як скажімо, дієтичне харчування (в окремому відділі), і тому споживач не завжди може зауважити різницю між звичним для нього товаром і продуктом, збагаченим радіопротекторними добавками.

Залежність причин відмови від споживання ПХРПД від віку та доходу респондентів

Група споживачів		Варіація причин неспоживання ПХРПД, %						
		відсутність віри в ефективність	не систематичний продаж	висока ціна	відсутність у продажу	вузький асортимент	інша причина	разом
За віком	до 20 р.	4,4	0	0	0	2,2	1,1	7,7
	21–30 р.	4,4	1,1	0	7,7	12,1	0	25,3
	31–40 р.	2,2	0	2,2	1,1	11	0	16,5
	41–50 р.	4,4	0	2,2	2,2	15,3	2,2	26,3
	51–60 р.	0	0	1,1	0	6,6	1,1	8,8
	більше 60 р.	2,2	0	1,1	1,1	11	0	15,4
разом		17,6	1,1	6,6	12,1	58,2	4,4	100,0
За доходами	до 100 грн.	4,4	1,1	0	2,2	27,4	1,1	36,2
	101–150 грн.	3,3	0	2,2	4,4	24,2	1,1	35,2
	151–300 грн.	5,5	0	4,4	4,4	4,4	1,1	19,8
	більше 300 грн.	4,4	0	0	1,1	2,2	1,1	8,8

Висновки. Слід зазначити, що в контексті вирішення проблеми радіопротекторного впливу на людину завдяки продажу-купівлі ПХРПД між суб'єктами управління ринком, тобто виробничими і торговельними підприємствами і об'єктом управління, – покупцями і споживачами, – існує не тільки прямий, а й зворотний зв'язок. Прямий зв'язок проявляється під час виготовлення і пропонування для продажу ПХРПД певного асортименту, якості, ціни та інших характеристик. Покупці, споживачі обирали ці продукти за тільки їм відомим алгоритмом. Проте були і такі види ПХРПД або їх асортимент, ціни, з пропозицією яких покупці не погоджувалися і ігнорували ці продукти. Завдання виробничих і торговельних підприємств полягало в необхідності вивчення причин такого ставлення і врахуванні їх у корегуванні діяльності на ринку. В цьому якраз і полягає зворотний вплив, тобто вплив керованої системи ринку на керівну, підприємства. Практика діяльності підприємств переконує, що саме інструменти маркетингу, маркетингова концепція діяльності спрощує контакт підприємства і ринку, робить її вигідною як для підприємства, так і для ринку.

Зворотний зв'язок керівної системи, тобто державних структур з керованою, об'єктом управління, усіма державними органами нижчих ієрархічних рівнів, господарюючими суб'єктами, які причетні до вирішення проблеми Чорнобильської катастрофи, виражений моніторингом середовища. Його мета полягає у підвищенні результативності усього комплексу, наприклад впливу законодавчих актів, розпорядчих та управлінських рішень щодо стану довкілля, змін у ньому, діяльності залучених до вирішення цієї проблеми суб'єктів. Поряд з цим важливим завданням державного моніторингу є інше: постійне і систематичне поширення моніторингової інформації про радіаційний фон, радіаційне забруднення всіх компонентів середовища тощо.

Оскільки в межах однієї публікації неможливо дати всебічну оцінку наслідків аварії на ЧАЕС, вважаємо за доцільне продовжувати дослідження цієї проблематики, а саме у сфері вивчення кон'юнктури ринку товарів з радіопротекторними властивостями, розгляду перспектив розвитку ринку засобів радіозахисту в Україні тощо.

1. *Безпека життєдіяльності: Навч. посібник для студентів вищих закладів освіти України I – IV рівнів акредитації / За ред. Є.П. Желібо, В.М. Пічі. – К.: Каравелла; Львів: Новий Світ, 2001. – 320 с.*
2. *Борман Д. Менеджмент: предпринимательская деятельность в рыночной экономике. – Гамбург: Sund W. – 1992. – 534 с.*
3. *Войчак А.В. Маркетинговий менеджмент: Підручник. – К.: КНЕУ, 1998. – 268 с.*
4. *Даценко І.І., Гігієна і екологія людини: Навч. посібник. – Львів: Афіша, 2000. – С. 55.*
5. *Загородній А.Г., Вознюк Л.Г., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. – 4-те вид., випр. та доп. – К.: Т-во “Знання”, КОО; Львів: Вид-во Львів. банк. ін-ту НБУ. – 2002. – 566 с.*
6. *Кузьмін О.Є.*

Сучасний менеджмент: Навч.-прикладний посібник. – Львів: Центр Європи, 1995. – 176 с. 7. Лист головної Державної податкової інспекції “Про звільнення від сплати податку на додану вартість робіт по ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи” за 10.01.95. – № 14-320-26/10-109. 8. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / Пер. с англ. – М.: Дело, 1992. – 702 с. 9. Пасхавер О. ООН уповноважене заявити // ПіК. – 26 лютого – 4 березня, 2002. – №7. – С. 38–39. 10. Постанова Кабінету Міністрів України “Про граничну чисельність працівників центрального апарату Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи” від 12.04.2000. – № 641. 11. Постанова Кабінету Міністрів України “Про норми харчування та часткову компенсацію вартості продуктів для осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” від 21.05.92. – № 258. 12. Постанова Національної Академії наук “Про результати наукових досліджень установ НАНУ з чорнобильської тематики та заходи щодо підвищення їх ефективності” за 11.01.96. – №1. 13. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про виплату в 1992 році компенсації при самостійному санаторно-курортному лікуванні чи відпочинку громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” за 17.07.92. – № 444-р. 14. Розпорядження Президента України “Про заходи щодо поліпшення медичного обслуговування громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” від 1.12.93. №129/93РП. 15. Світовий екологічний журнал // Літо-осінь. – 2000. – С. 1–16. 16. Хміль Ф.І. Основи менеджменту: Підручник. – К.: Академвидав, 2003. – 459 с. 17. Чорнобильська трагедія та її наслідки // Коледжанин. – 2001. – №4. – С. 38–42 18. Warren J. Keegan, Sandra E. Moriarty, Thomas R. Duncan, Stanley J. Paliwoda. Marketing – Canadian editions, Prentice Hall Canada Inc. Scarborough, Ontario, 1995/185.

УДК 336.221.264

О.І. Тревого, В.В. Гуменюк

Національний університет “Львівська політехніка”

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ СФЕРИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

© Тревого О.І., Гуменюк В.В., 2006

Досліджуються проблеми, пов’язані із системою оподаткування сфери малого та середнього підприємництва (МСП), які стримують його розвиток, зумовлюють приховування – тінізацію підприємницької діяльності. Запропоновано альтернативні економічні механізми для стимулювання розвитку суб’єктів МСП, зменшення тіншового сектору, а саме: запровадження податкових пільг та удосконалення спрощеної системи оподаткування.

This article contains of research results connected with taxation in Small and Medium Business (SMB). Some of these problems are breaking SMB development and move it to the shade-economy. This article discuss the alternative economic mechanism to develop SMB, regulate taxation and decrease shade-economy.

Постановка проблеми та її зв’язок із важливими науковими та практичними завданнями. Вирішувати проблему податкового тиску на підприємства малого та середнього бізнесу почали відтоді, як у липні 1998 року набрав чинності Указ Президента України “Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб’єктів малого підприємництва”. Однак не припиняються постійні наполегливі спроби спотворити або навіть повністю відкинути спрощену систему оподаткування та обліку. Незаперечним є той факт, що прийняття нового Податкового кодексу доцільне лише в тому випадку, коли він буде покращувати підприємницький клімат у